

ΜΑΝΟΛΗ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗ

Η ΚΡΗΤΙΚΗ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ ΣΤΗ ΒΕΝΕΤΙΑ

(Π Ε Ρ Ι Λ Η Ψ Η)

Ἡ μελέτη τῆς Συλλογῆς τῶν εἰκόνων τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς Συλλογῆς τοῦ Ἰνστιτούτου (δηλ. τῆς Ἑλλην. Κοινοῦτητος Βενετίας) διαφωτίζει προβλήματα σχετικὰ μὲ τὴν σημασία τῆς Βενετίας στὴ διαμόρφωση τῆς Κρητικῆς σχολῆς στὴν ἑλληνικὴ ζωγραφικὴ μετὰ τὴν Ἄλωση¹.

1. — Εἰδικώτερα μπορεῖ νὰ θεμελιωθῇ ἡ ἄποψη ὅτι ἡ σχολὴ αὐτὴ εἰσάγεται ἀπὸ τὴν Κρήτη στὴ Βενετία, σὲ ἐποχὴ ποὺ δὲν ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὴν ἴδρωση τῆς Ἑλληνικῆς Κοινοῦτητος (περὶ τὸ 1500), ἀντίθετα μὲ τὴ γνώμη ὅτι διαμορφώνεται στὴ Βενετία ἀπ' ὅπου θὰ μεταφέρθηκε στὴν Κρήτη, Ἄθω, Μετέωρα κλπ. (Kondakov, Millet, Bettini, Felicetti-Liebenfels). Τὸ ὅτι ἕως τὴ χρονολογία αὐτὴ δὲν γνωρίζομε τὸ ὄνομα κανενὸς Ἑλλήνα ζωγράφου ποὺ ζεῖ καὶ ἐργάζεται στὴ Βενετία δὲν φαίνεται συμπτωματικόν. Κατὰ τὴν πρώτη ὁμῶς πενηνταετία τοῦ 16ου ἔνας ἀριθμὸς καλλιτεχνῶν, ποὺ οἱ περισσότεροι κατὰγονται ἀπὸ τὴν Κρήτη, σημειώνονται στὰ Βενετικὰ ἀρχεῖα. Ἐνδεικτικὸ εἶναι ἀκόμη, ὅτι ζωγράφοι ποὺ ἐργάζονται στὴν Ἰταλία (π. χ. Ἀνδρέας Ρίτζος, Ἀνδρέας Παβίας), ὅταν ὑπογράφουν τὸ ἔργο τους ἑλληνικὰ ἢ λατινικὰ συνοδεύουν τὸ ὄνομά τους μὲ τὴν ὑπερήφανη ἔνδειξη: ὁ Κρητὴς ἢ de Candia. Ἐξάλλου καὶ οἱ 21 εἰκόνες τῆς Βενετίας, ποὺ τοποθετοῦνται στὴν περίοδο αὐτὴ, βρίσκονται σὲ στενὴ σχέση ἀπὸ ἄποψη εἰκονογραφικὴ καὶ ἀπὸ ἄποψη τεχνολογικὴ μὲ γνωστὰ ἑλληνικὰ μνημεῖα (τοιχογραφίες καὶ εἰκόνες), ἔργα ἐπώνυμων Κρητικῶν ζωγράφων. Τέλος, εἶναι ἀξιοσημείωτη ἡ διαπίστωση ὅτι μερικὲς ἀπὸ τίς εἰκόνες μας αὐτὲς ἔχουν ἐκτελεσθῇ στὴν ἴδια τὴν Βενετία. Ἔτσι βεβαιώνεται ὅτι μὲ κέντρο τὴν Κρήτη ἀναπτύσσεται στὴν α' πενηνταετία τοῦ 16ου μὴ ἀξιόλογη ζωγραφικὴ σχολὴ ποὺ συνεχίζει τὴν βυζαντινὴν παράδοση ἕως τὸ τέλος τοῦ 17ου αἰώνα. Ἡ σχολὴ αὐτὴ κυριαρχεῖ στὴ Βενετία, στὴν Πάτμο, στὶς περισσότερες Κυκλάδες, στὰ Ἐπά-

¹ Τὰ πορίσματα τῆς μελέτης δημοσιεύονται ἀναλυτικὰ στὴν Εἰσαγωγὴ (σ. XXIX-L) τοῦ Καταλόγου τῶν Εἰκόνων: Μ. Chatzidakis, *Les icones de Saint-Georges des Grecs et de la collection de l'Institut-Bibliothèque de l'Institut Hellénique d'Études Byzantines et Post-byzantines*, N. I. Venise 1962.

νησα, καθὼς καὶ στὰ μεγάλα μοναχικὰ κέντρα τῆς Ὁρθοδοξίας, τὸν Ἄθω, τὰ Μετέωρα καὶ τὸ Σινᾶ.

2. — Ἡ συλλογὴ τῆς Βενετίας ὀδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι στὴ διάρκεια τῆς ἀκμῆς τῆς Κρητικῆς σχολῆς (1695 καὶ 1705 αἰ.) δὲν διαμορφώνεται ἰδιαίτερη «σχολή» στὴ Βενετία, μὲ δικά της εἰκονογραφικὰ ἢ τεχνοτροπικὰ χαρακτηριστικά, γιὰτὶ οἱ περισσότεροὶ καὶ σημαντικότεροὶ ζωγράφοι ἔρχονται ὄριμοι ἀπὸ τὴν Κρήτη (Μ. Λαμασκηνός, Γ. Κλότζας, Ε. Λαμπάρδος, Ε. Τζάνες κ. ἄ.). Οἱ ἄλλοι, οἱ δεύτερος σειράς τεχνίτες, ποὺ εἴτε δὲν μορφώθηκαν στὴν Κρήτη (ὅπως ὁ Κερκυραῖος Θωμᾶς Βαθᾶς καὶ ὁ Ἰω. Κύπριος), ἢ ἔμαθαν τὴν τέχνη τους στὸ ἑλληνικὸ περιβάλλον τῆς Βενετίας (ὅπως ὁ Κερκυραῖος Ε. Τσανφουρνάρης, ὁ Κρητικὸς Βενέδικτος Ἐμπόριος κ. ἄ.) ἀκολουθοῦν τ' ἀχνάρια τῶν Κρητικῶν καὶ δὲν σχηματίζουν ἰδιαίτερη «σχολή». Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι ἡ παραμονὴ τῶν Κρητικῶν ζωγράφων στὴ Βενετία δὲν τοὺς ἐπηρεάζει κατὰ διάφορους τρόπους. Ὁ ἐκλεκτισμὸς τῶν καλλιτεχνῶν αὐτῶν τοὺς ἐπιτρέπει ν' ὁμοιοποιήθουν ἐπὶ τόπου περισσότερα στοιχεῖα ἀπὸ τὴ σύγχρονή τους εὐρωπαϊκὴ τέχνη, ἀλλὰ ὄχι σὲ σταθερὸ βαθμὸ.

Ἐξάλλου δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦμε ὅτι εἶναι μεγάλη ἡ σημασία τῆς Βενετίας, ὄχι πᾶς ὡς καλλιτεχνικοῦ κέντρου, ἀλλὰ ὡς κρατικῆς ἐξουσίας ποὺ κατέχει Ἑλληνικὲς γῶρες. Φορέας τοῦ δυτικοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, δημιουργεῖ τὶς προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς ζωῆς στὴν Κρήτη καὶ γιὰ τὴν ἰδιομορφία τῆς κρητικῆς ζωγραφικῆς.